

SAMENVATTING

Goed kunnen lezen is een van de belangrijkste vaardigheden in de huidige informatiemaatschappij, waarin communicatie en informatie centraal staan. Lezen is dan ook een onderwerp waar veel onderzoek naar is gedaan. De meeste onderzoekers hebben zich echter ofwel gericht op het cognitieve aspect van lezen (bijvoorbeeld leesbegrip), ofwel op het motivationele aspect (bijvoorbeeld leesplezier). Leesbegrip en leesplezier zijn echter onlosmakelijk met elkaar verbonden en kunnen elkaar ook versterken. Kinderen die het leuk vinden om te lezen, zullen er eerder voor kiezen om te lezen in hun vrije tijd. Hiermee trainen ze hun leesvaardigheid en dat zorgt voor een verdere verbetering van hun leesprestaties. Dat draagt vervolgens weer bij aan hun leesplezier. In dit proefschrift staan daarom beide domeinen, zowel leesplezier als leesbegrip, centraal.

Doelen van dit proefschrift

Het belangrijkste doel van dit proefschrift was om mogelijke determinanten te onderzoeken van individuele verschillen in het leesplezier en het leesbegrip van kinderen op de basisschool. Het onderzoek richt zich op kinderen in de bovenbouw van de basisschool (groep 5 tot en met 8), omdat deze kinderen over het algemeen de fase van het aanvankelijk technisch lezen achter zich hebben gelaten en redelijk goed in staat zijn om zelfstandig te lezen. Vanuit drie verschillende invalshoeken zijn het leesplezier en het leesbegrip van de kinderen onderzocht. Ten eerste is gekeken naar individuele verschillen in kindfactoren (zie **Hoofdstuk 2, 5 en 7**). Ten tweede is onderzocht hoe de thuisomgeving kan bijdragen aan de ontwikkeling van leesplezier en leesbegrip (zie **Hoofdstuk 3, 4 en 5**). Tot slot is de schoolcontext en de rol van (toekomstig) leerkrachten onderzocht (zie **Hoofdstuk 2 en 6**).

Kindfactoren

Hoofdstuk 2, 5 en 7 zijn gericht op kindfactoren die een rol spelen bij verschillen in leesplezier en leesbegrip tussen kinderen. **Hoofdstuk 2** beschrijft de relatie tussen de leesmotivatie van 160 kinderen uit groep 7 en 8 en leerkrachtpercepties van hun leesprestaties. In dit onderzoek zijn door middel van zelfrapportage drie aspecten van de leesmotivatie van de kinderen onderzocht: (1) de leesattitude, oftewel de houding ten opzichte van lezen; (2) het leeszelfconcept, oftewel hoe goed een kind vindt dat het kan lezen; en (3) de waardering van de leestaak,

die wordt bepaald door hoe leuk en hoe belangrijk een kind lezen vindt. Uit de resultaten bleek dat deze drie aspecten van leesmotivatie met elkaar samenhangen. Een vergelijking van de leerkrachtpercepties van de leesprestaties van jongens versus meisjes wees uit dat meisjes vaker door hun leerkracht werden beschouwd als goede lezer. Ook hadden meisjes een positievere leesattitude en leestaakwaardering dan jongens. Tot slot waren er verschillen tussen jongens en meisjes in de relatie tussen leerkrachtpercepties en leesmotivatie. Voor jongens was er geen verband tussen leerkrachtpercepties en leesmotivatie, maar voor meisjes wel: als de leerkracht hen beschouwde als een goede lezer, dan waren hun zelfconcept en hun taakwaardering op het gebied van lezen positiever. Dit resultaat laat zien dat met name meisjes in de bovenbouw van de basisschool gevoelig zijn voor hoe de leerkracht hun leesprestaties inschat. Er zou daarom meer bewustzijn onder leerkrachten moeten komen van de manier waarop hun percepties van het leesbegrip van hun leerlingen mogelijk tot uiting komt tijdens het lesgeven. Negatieve percepties kunnen mogelijkwijs leiden tot een lagere leesmotivatie van de kinderen.

In **Hoofdstuk 5** stond de relatie tussen de geletterde thuisomgeving van 117 kinderen uit groep 5 en 6 en hun leesbegrip centraal. Daarbij is een model opgesteld, waarin ten eerste de directe relatie tussen thuisomgeving en leesbegrip is onderzocht. Daarnaast is onderzocht of er ook sprake was van indirecte relaties tussen de geletterde thuisomgeving en leesbegrip via het leesgedrag van de kinderen en via hogere-orde taal- en cognitieve vaardigheden. Specifiek is gekeken naar twee hogere-orde vaardigheden, namelijk mentaliseren, oftewel het vermogen om de mentale toestand af te leiden van mensen (en ook van personages in een verhaal), en expressieve verbale vaardigheden, een maat waarbij zowel de woordenschat als de narratieve productie betrokken zijn. De resultaten tonen aan dat er voor kinderen in groep 5 en 6 inderdaad sprake is van een directe positieve relatie tussen geletterde thuisomgeving en leesbegrip. Dat wil zeggen dat kinderen met een rijke geletterde thuisomgeving over het algemeen een beter leesbegrip laten zien. Daarnaast was er sprake van een indirecte relatie via leesgedrag, dus kinderen met een rijke geletterde thuisomgeving herkenden meer boeken en dit was vervolgens verbonden met een beter leesbegrip. Ten slotte was er ook een indirecte relatie via mentaliseren. Kinderen met een rijke geletterde thuisomgeving bleken beter in staat om de mentale toestand van mensen af te leiden en deze vaardigheid was een

voorspeller van leesbegrip. Deze bevinding wijst erop dat kinderen die beschikken over betere mentaliseervaardigheden waarschijnlijk beter in staat zijn om zich een beeld of mentaal model te vormen van het verhaal. Dit mentale model kan ze helpen om een verhaal beter te begrijpen.

In **Hoofdstuk 7** is een quasi-experimenteel onderzoek beschreven naar de rol van verbeeldingskracht ("mental imagery skills") bij het lezen van een verhaal met plaatjes. Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van het eerste hoofdstuk van een kinderboek dat op dat moment nog niet op de markt was. De 150 kinderen uit dit onderzoek (leerlingen uit groep 7) kregen een van de volgende drie verhaalversies te lezen: (1) een experimentele plaatjesversie, waarin een deel van de tekst van het verhaal was vervangen door plaatjes; (2) een plaatjes-en-tekstversie, met dezelfde plaatjes als in de experimentele versie, plus de volledige tekst van het verhaal; (3) een tekstversie met alleen de volledige tekst van het verhaal en geen plaatjes. Uit de resultaten bleek dat kinderen met minder verbeeldingskracht meer moeite hadden met het begrijpen van de experimentele verhaalversie dan kinderen die beter in staat waren om zich een beeld te vormen van wat zij lazen. Waarschijnlijk is verbeeldingskracht nodig om informatie uit beide informatiebronnen, tekst en plaatjes, af te leiden en met elkaar te integreren in een mentaal model. Deze resultaten impliceren dat aandacht besteden aan visuele geletterdheid en het aanleren van strategieën op het gebied van visualisatie en verbeeldingskracht zouden kunnen bijdragen aan een beter verhaalbegrip.

De thuisomgeving

In **Hoofdstuk 3, 4 en 5** zijn het leesplezier en het leesbegrip onderzocht vanuit het perspectief van de thuisomgeving van de kinderen. Veel onderzoek naar de geletterde thuisomgeving is gericht op heel jonge kinderen in de voor- of vroegschoolse leeftijd. Het onderzoek in dit proefschrift richt zich daarentegen op kinderen in de bovenbouw van de basisschool en hun ouders. De rol van de leesactiviteiten die ouders met hun kind ondernemen, maar ook het eigen leesgedrag en leesplezier van ouders, zijn daarbij onderzocht. De geletterde thuisomgeving waarover in dit proefschrift wordt gesproken is geoperationaliseerd als het leesgedrag van de ouders (gemeten met een auteurherkenningslijst) in combinatie met het aantal (kinder)boeken thuis. Daarnaast zijn in dit proefschrift data van ouders en kinderen met elkaar gecombineerd om een completer beeld te krijgen van leesplezier en leesbegrip.

Zoals hiervoor al is beschreven blijkt uit **Hoofdstuk 5** dat de geletterde thuisomgeving van kinderen in groep 5 en 6 het leesbegrip direct voorspelde. Daarnaast was er sprake van een indirecte relatie tussen de geletterde thuisomgeving en het leesbegrip via het leesgedrag en de mentaliseervaardigheden van de kinderen. Blijkbaar bieden ouders die zelf veel lezen en die veel boeken hebben een thuisomgeving die bijdraagt aan de ontwikkeling van de mentaliseervaardigheden van de kinderen en die eraan bijdraagt dat kinderen zelf ook meer gaan lezen.

In **Hoofdstuk 3** stonden de leesactiviteiten centraal die ouders thuis met hun kind ondernamen, zoals het praten over een boek dat het kind aan het lezen is. Daarnaast is de leesinteresse (het leesplezier en de leesgewoontes) van de ouders onderzocht en hun percepties van de leesinteresse van hun kind. Aan dit vragenlijstonderzoek hebben 452 ouders met een kind in groep 5 tot en met 8 deelgenomen. De resultaten tonen aan dat ouders met een kind in de bovenbouw van de basisschool inderdaad nog steeds leesactiviteiten ondernemen met hun kind, maar dat de frequentie afneemt naarmate het kind ouder wordt. Leesactiviteiten vonden het meest frequent plaats als zowel de ouders als het kind geïnteresseerd waren in lezen. Een interessante bevinding was dat de leesinteresse van het kind voor ouders blijkbaar zwaarder weegt dan hun eigen leesinteresse. Dat wil zeggen: als zij zelf niet geïnteresseerd waren in lezen, maar zij zagen dat hun kind dat wel was, dan ondernamen zij even veel leesactiviteiten als ouders met een sterke eigen leesinteresse. Dit zou erop kunnen wijzen dat ouders zich bewust zijn van het belang van lezen en dat zij hun kind willen aanmoedigen om te lezen, ook als zij zelf weinig interesse in lezen hebben.

Vervolgens is een subsample van 89 kinderen uit groep 5 en 6 geselecteerd, wier ouders hadden deelgenomen aan het vragenlijstonderzoek. Tijdens een individueel gesprek werd hun leesinteresse vastgesteld door middel van zelfrapportage. Er bleek een positieve relatie te zijn tussen de leesinteresse van het kind en de frequentie van de leesactiviteiten die de ouders hadden gerapporteerd. In andere woorden: kinderen die vaker leesactiviteiten ondernamen met hun ouders toonden meer interesse in lezen. Dit resultaat impliceert dat de betrokkenheid van ouders bij het lezen van hun kind niet zou moeten stoppen zodra het kind in staat is om zelfstandig te lezen. Het ondernemen van leesactiviteiten met kinderen in de bovenbouw van de basisschool zou zelfs een goede manier kunnen zijn om hun interesse in lezen te vergroten.

Hoofdstuk 4 is gericht op lezen als middel om sociale en morele competenties te ontwikkelen die nodig zijn voor actief burgerschap. Daarbij zijn de ideeën onderzocht die moeders hebben over deze “andere” rol van lezen (bijvoorbeeld: lezen zorgt ervoor dat kinderen actief betrokken worden bij problemen in de maatschappij). Daarnaast zijn de onderwijsverwachtingen van moeders voor hun kind en de geletterde thuisomgeving onderzocht. In totaal namen 389 moeders van kinderen uit groep 5 tot en met 8 deel aan dit vragenlijstonderzoek. Moeders met positieve ideeën over lezen als middel voor burgerschapsvorming verwachtten vaker dat hun kind een diploma aan de universiteit zou halen. Ook was hun geletterde thuisomgeving van een hoger niveau. Verder wezen de resultaten uit dat moeders met hogere onderwijsverwachtingen voor hun kind een kwalitatief sterkere geletterde thuisomgeving boden. Bovendien hadden moeders met hogere onderwijsverwachtingen positievere ideeën over lezen als middel voor burgerschapsvorming, wat ook verbonden bleek te zijn met een rijkere geletterde thuisomgeving.

De schoolomgeving

Het derde perspectief van waaruit individuele verschillen in het leesplezier en leesbegrip van kinderen zijn bestudeerd is de schoolomgeving. Kinderen in de bovenbouw van de basisschool brengen veel tijd op school door, waar lezen een belangrijk onderdeel van het curriculum vormt. Er wordt vooral veel aandacht besteed aan het verbeteren van het leesbegrip van de kinderen. Leerkrachten hebben echter ook veel mogelijkheden om het leesplezier van de kinderen te vergroten, bijvoorbeeld door voor een boekrijke schoolomgeving te zorgen. Bovendien kunnen ze bepaalde lesactiviteiten ondernemen die het leesplezier van de kinderen bevorderen. Uit **Hoofdstuk 2** bleek dat er een verband is tussen leerkrachtpercepties en de leesmotivatie van de leerlingen. De leerkrachtpercepties van het leesbegrip van hun leerlingen bleken het leeszelfconcept en de leestaakwaardering van die leerlingen te kunnen voorspellen. Dit was overigens alleen het geval voor meisjes. Dat wil zeggen: meisjes die door hun leerkracht beschouwd werden als goede lezers hadden een positiever zelfconcept en leestaakwaardering dan meisjes die lager werden ingeschat door hun leerkracht.

Hoofdstuk 6 was gericht op het leesplezier en de leesgewoontes van eerstejaars pabo-studenten. Het onderzoek is uitgevoerd onder 152 eerstejaars pabo-studenten

die op twee momenten een vragenlijst hebben ingevuld: een keer aan het begin van hun opleiding en een keer aan het begin van het tweede semester. Pabo-studenten die aangaven enthousiaste lezers te zijn beschikten over meer boeken thuis en herkenden meer auteursnamen, zowel van volwassenen als van kinderliteratuur, op een auteurherkenningstest. Verder bleek dat enthousiaste lezers gemiddeld meer op de hoogte waren van leesactiviteiten die zij zouden kunnen inzetten om het leesplezier van leerlingen te bevorderen. Tot slot bleek uit een vergelijking tussen de twee meetmomenten (voor en na het eerste semester op de pabo) dat enthousiast lezende studenten zich meer bewust waren van het belang om zelf veel te lezen dan de niet-enthousiaste lezers. De enthousiaste lezers lieten een grotere groei zien in hun voornemens om zelf veel te gaan lezen. Als (toekomstige) leerkrachten niet van lezen houden, dan zou dat dus negatieve gevolgen kunnen hebben voor de leeslessen die zij geven. Deze resultaten impliceren dat pabo's zich misschien ook meer zouden moeten richten op het leesplezier van de studenten zelf, naast het onderwijzen van didactische werkvormen en activiteiten om de geletterdheid en het leesplezier van leerlingen te vergroten.

Conclusies van dit proefschrift

De belangrijkste conclusies van dit proefschrift staan beschreven in hoofdstuk 8, evenals implicaties voor scholen, ouders en pabo's en suggesties voor vervolgonderzoek. Ook wordt in hoofdstuk 8 een voorbeeld beschreven van een interventie die is ontwikkeld in overeenstemming met de bevindingen in dit proefschrift. De onderzoeken die beschreven staan in dit proefschrift dragen bij aan de al aanwezige kennis over determinanten van het leesplezier en leesbegrip van kinderen in de bovenbouw van de basisschool. Door vanuit verschillende invalshoeken te kijken naar het leesplezier en leesbegrip van kinderen is getracht om een completer beeld te krijgen van de kind-, thuis- en schoolfactoren die hierbij betrokken zijn. In de bovenbouw van de basisschool ligt de nadruk vaak op het verbeteren van het leesbegrip van de kinderen. Misschien is een belangrijker doel echter het vergroten van het leesplezier. Zowel ouders als leerkrachten kunnen kinderen ondersteunen bij het ontwikkelen van hun leesplezier, bijvoorbeeld door het aanbieden van een boekrijke omgeving, door een positieve leeshouding en leesverwachtingen te tonen en door motiverende leesactiviteiten te ondernemen. Op die manier zullen kinderen zich ontwikkelen tot enthousiaste lezers die beschikken over een goed leesbegrip en, misschien nog wel belangrijker, een levenslang leesplezier.